

d. A várbeli schola.

Erről az iskoláról régi emlékeink eleddig mélyen hallgattak, Ennek hihetőleg az az oka, hogy csak vulgáris fokozatu lehetett. Ugyanis amint a városnak volt külön három papja, a várnak pedig egy, s amint Szatmáron is volt a városban akadémikus mester igazgatás alatti schola, ezzel szemben azután ismerünk az 1610. évből egy "Andr(eas) Geonczy Ludimagister Arcis Zathmarien(sis)" nevű, valószínűleg domidoctus iskolamestert,¹⁾ valamint a későbbi időből ugyanerről az iskoláról tud a szatmári és németi egyházközség története is,²⁾ ugyanilyennek kellett tehát a váradi még jelentőségtelesebb várban is lennie.

A sárospataki kollégium nagykönyvtára őriz egy gyűjtelékes kötetet, amelynek több darabján tulajdonosmegjelölést is találunk.³⁾ E munkák:

1. Apologia Th. Bezae Vezelii. Genevae, 1597. címlapján tintával írva: "Scripta sunt In Varad(iense) 1649. In mense 9-br[is] p(er) me An(tonio) Pelsóci p(ro) t(empore) R(ectore) Scholae = m(propria)".

2. Refvtatio Libelli Qvem Claudius de Sainctes Monachus nuper edidit. Ugyancsak a címlapra van írva: "Curat Antonius Pelsóci Annj 1649 p(ro) t(empore) Rector Arcis Scholae Varadien[isis] mp."

3. Theodori Bezae Vezelii Responsio. Genevae, 1565. E mű 165. lapján olvasható kézirat: "1655. Jul(ii) 7.d[ie]. Hazasodtam megh I[ste]lnek segedelmebol Rima Szombatboll. Gicei praedikatorsagomban. - Anni. 1655. Jul. 7. die ut Supra. Antonius L.Pelsóci p(ro) t(empore) past(or) Eccl[esi]ae Giczeiensis. mp."

4. Libellus Vere Aureus D. Martini Bucerii. Ennek címlapján tintával írva: "Jacet(?) sub praesidij(!) Antonij Pelsóczy = Anno D[omi]ni: 1649.20. Aug[ust]i p(ro) t(empore) Rector Arcis = Scholae-Varadien[isis]. mp."

5. E kolligatum hátsó B.őrlapján későbbi irással feljegyezve: "NB. Liber hic fuit olim Antonii Pelsóczy, qui A(nn)o 1649 e-

1) Szerző: XVI-XVII.szdbeli papok, mesterek és diákok a szatmári ref. egyházmegyéből. Et. 1943: 30.

2) Bartók Gábor: A szatmári és németi ref. egyházak és iskolák története. SpFüz. 1860: 306.

3) Könyvtári jelzése: SS. 129. Ennek alszámai: E, F, G, H. és a könyv őrlevelének B. lapján.

rat Scholae Varadiensis Rector, ut ipse hic notavit. A(nno) au-
[telm 1655. Pastor Eccl[esi]ae Giczeiensis."

Tehát feltétlenül bizonyos, hogy Pelsőczy Antal az 1649. kö-
rűli időben a váradi várbeli iskolának és nem a kollégiumnak volt
a rektora; fizetését bizonyosan a fejedelem rendeletére a váradi
kapitánytól nyerhette, aki ekkor Ibrányi Mihály, az ő halála után
pedig egészen 1651 februárjában bekövetkezett elhunytáig Jármí
Ferenc volt.⁴⁾ Jóllehet I. Rákóczi György Ibrányinak 1635-ben a-
dott írásbeli instructiojában az egyházi szolgák közül csak a vár-
béli prédikátorról emlékezik meg, az utasítás végéhez azonban hoz-
záfűzve találjuk, hogy "több dolgokról is kellett volna ő Kegmének
instructiót adnunk, de mivel az idő is rövid, az ő Kegme hűségére
s industriájára is támasztani akarunk, most ebben végezzük el"...⁵⁾

A várbeli iskolában bizonyosan csak a várbeli lakosok, főkép-
pen a katonák s az udvari cselédség gyermekeit oktatták.

Pelsőczy L. Antal személyéről mindössze csak annyit tudunk,
amennyit maga magáról elárul; ugyanis a tulajdonát képezett kolli-
gátum csupán csak vallása mellett tanuskodik. Nem ismerjük tehát,
hogyan volt-e valamilyen köze a puritánizmushoz s a váradi várbeli
schola mennyire tartható a puritánizmus előiskolájának? Valószínű
azonban, hogy őt a nagy iskola jótanuló diákjai közül rendelték
ide rektorul s ezért ott legalább is már találkozhatott a puritá-
nus szellemmel.

Egykoron a legelső papi állomás elnyerésekor történt a lelki
pásztorok házasságkötése is, minthogy Pelsőczynek 1655 júliusában
volt a lakodalma, ezért az 1649. esztendei váradi rektoroskodása
óta eltelt hat esztendő bőséges időt zár közre, amialatt akár a
külsőországokbeli akadémiákat is meglátogathatta volna, ezzel
szemben azonban egyetemi tanulmányainak mégsem akadtam semmi nyo-
mára. Egyedül tehát csak az bizonyos, hogy szülőföldjére kívánczo-
ván vissza, a távoli Váradról a Pelsőc szomszédságában fekvő Gice
papságára hivatott meg. Feleségét a hasonlóképpen közeli Rim a-
szombatból hozott magának.

4) Balás Margit: A váradi kapitányság története. Nagyvárad, 1917.
23, 25. és kolozsvári sáfár számadáskönyve: 1651. 28. /A Kolozs-
vári állami levéltárban./

5) I.h. 44, 51, 52.

A váradai jeles iskola Rákóczi kori tanárai életének kikutat-
ható vázlatát ha hézagosan is, annál is inkább szükséges volt egy-
be fűzni, mivel a haladó szellemnek bár a sárospataki udvar a me-
nedéke, fészke azonban mégis csak a kívülről jövő hatásokat első
kézből kapó, a hadi, meg a számító (racionális) életre felkészült
Várad volt.

A legkiválóbb szellemi munkások itt nyertek elhelyezést. I-
gaz, hogy a puritán mozgalom két legfőbb pataki s fehérvári kép-
viselője: Medgyesi Pál és Tolnai D. János más-más eszközökkel ki-
vánta célját megvalósítani s ezért együtt igazi fegyvertársak nem
is lehettek. Nagy baj volt az is, hogy különösen kezdetben egyik-
nek sem volt hozzájuk méltó tábora, amelynek tagjai szívvél lélek-
kel és önfeláldozással kitartottak volna mellettük. Ennek pedig
legfőbb oka az volt, hogy a puritán mozgalom elve: a decentrali-
zációt kívánta s ezért ügyük melletti együttes szervezkedésről kü-
lönösen eleintén szó sem lehetett.

A szellemi öntudat csak 1-2 évtized múlva itatta annyira át
a puritánizmus előiskoláját megjárt ifjakat, hogy hivebb kitartás-
sal és céltudattal törekedjenek elveik megvalósítására. De ekkorra
már a vezéregyenységek jórészben megbénítottak. Különös jelenség
az is, hogy mind a kül-, mind a belpolitikai változások következté-
ben az eddigi gátak leomolván, ezért a mozgalom maga elvesztette
harcos és egyetemes jellegét. Minthogy az általános testi és lel-
ki bajok megakadályozták az eddigelé óhajtott újításokkal való tö-
rődést, ezért a gyakorlati reformok helyett legfennebb csak elmé-
leti szabadabb gondolkodás (decartizmus) felbukkanásával találko-
zunk a kiválóbb elmék között.

A most bemutatott alapvető adattár összeállítását az itt meg-
jelent személyek irodalmi munkássága elemzésének s annak alapján
mozgalmuk megelevenítésének kell betetőznie.